

SZILÁGYI MÁRTON

Vahot Imre, az irodalmi vállalkozó

Dalidók az 1850-es, 1860-as években*

A magyar irodalomtörténetírás egyik adóssága, hogy elhanyagolta Vahot Imre irodalomszervezői, szerkesztői tevékenységének részletes vizsgálatát. Hiszen Vahot nélkül aligha lehet megérteni a magyar sajtó és a magyar irodalmi intézményrendszer 1840-es évektől induló periódusát. Az alábbiakban annak a szerteágazó tevékenységnek, amely Vahot Imrét jellemezte, csupán egyetlen vonulatát kívánom kiemelni: ez pedig az író-szerkesztő irodalmi estek szervezőjeként való megjelenése – a leginkább az 1850-es, 1860-as években, de korábbi jelenségeket is figyelembe véve.

Arra jó másfél évtizede vállalkoztam, hogy az 1850-es évek végének egyik fontos irodalomszociológiai jelenségét, az utólag többnyire „dalidó”-ként emlegetett jelenséget Lisznyai Kálmán személye köré rendezve elemezzem.¹ A centrum kiválasztása nem volt véletlen vagy esetleges: valóban Lisznyai Kálmán volt ezeknek a sajátos, cigányzene és irodalmi felolvasás váltakozására épülő „happening”-eknek a meghatározó figurája. Csakhogy az is kétségbevonhatatlan, hogy a szervezés és a koncepció kialakítása Vahot Imre nevéhez köthető, mondhatni, ő találta ki ennek a műsортípusnak az alapformáját. Érdemes tehát áthelyezni a vizsgálat fókuszát: más összefüggések válnak ugyanis érzékelhetővé, ha Vahot Imrét állítjuk a középpontba, és ha a másfél évtizeddel korábbi áttekintéshez képest nagyobb forrásbázis felhasználásával az ő személye köré épül ki az értelmező leírás.

Azt, hogy mi is a dalidó, inkább tudni véljük, mintsem valóban tudjuk, hiszen már a szó eredete és szemantikai változásai is meglehetősen szerteágazóak. A továbbiakban egy igen pontosan körülhatárolható időszak ünnepségtípusának leírására kívánom használni ezt a szót – annak ellenére, hogy bizonyosnak látszik: a kifejezés eredendően és kizárólag nem azt a Lisznyai Kálmán nevéhez kötődő, tágabb értelemben 1858 és 1863 közé datálható szavalmi darabokból és zenés betétekből összeálló műsorfajtat jelentette, amelyhez a későbbi irodalomtörténeti szakirodalom kapcsolni szokta, és a műsортípus egészére sem mindig ezt a szót alkalmazták a kortársak: Vahot Imre például egy közelebbről nem datált, 1857 és 1860 közé tehető, Egressy

* A tanulmány az MTA – DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport programja keretében készült (vezető: Debreczeni Attila).

¹ SZILÁGYI Márton, *Lisznyai Kálmán: Egy 19. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai*, Bp., Argumentum, 2001 (Irodalomtörténeti füzetek 149), 96–118.

Gábornak címzett meghívó levelében egy, az otthonában tartott baráti összejövetelt is „dalidó”-nak nevezett.²

Hézagosak azok a forrásaink, amelyeket ennek a jelenségnek a megragadására föl lehet használni. Sajnálatos módon teljes egészében nélkülöznünk kell például az estélyekről készített titkosrendőri jelentéseket – ezeket még a 19. században kiselejtezték.³ Ám ami van, az sem kevés, és ráadásul inkább Vahot Imréhez kötődik: rendelkezésünkre áll két, a programot is tartalmazó nyomtatott meghívó (Lisznyai Kálmán hagyatékából), néhány egykorú magánlevél utalása, ezenkívül több, a továbbiakban részletesen kiaknázott egykorú, hírlapi tudósítás, valamint Vahot Imre nyomtatott visszaemlékezése az első fellépés megszervezésének a körülményeiről, amely érdekes kontrasztot alkot a dalidóról írott, egykorúan megjelent cikkeivel.

A történet nem az 1850-es években indult, gyökerei mélyebbre nyúlnak vissza. Az már az 1840-es években fölmerült, hogy cigánybandákat utaztassanak külföldre a siker reményében. Veszter Sándor táncmester győri cigányzenészekkel már 1839–40-ben megjárta Párizst, és 1842-ben Dobozy Károly azt tervezte, hogy ugyanezzel a társasággal megpróbál Londonba is eljutni. Elutazásuk előtt fölléptek a pesti Nemzeti Színházban, Pozsonyban, majd Bécsig és Bécsújhelyig jutottak, ahol több fellépésük is volt. Utána azonban viszály tört ki a tagok között, és a banda kettévált: az egyik fele szétszéledt, a másik meg Pozsonyba, az országgyűlés helyszínére ment. Itt pedig csatlakoztak Sárközy Ferenc bandájához.⁴ Ez volt az a cigánybanda, amellyel Vahot Imre szerződést kötött (Egressy Gábor és Egressy Béni társaságában) egy reménybeli közös külföldi turné reményében.⁵ A szerződés Vahotot és a két Egressy fivért „igazgató”-nak nevezte, és feladataikat nem írta pontosan körül, illetve csak felügyeleti és irányítói munkát rendelt hozzájuk. A szerződésbe foglalt nevek mindazonáltal egy olyan műsorkoncepció irányába mutatnak, amelyben szavaltat és hangszeres cigányzene egymás mellett szerepelt volna (Egressy Gábor nevét már a Dobozy-féle vállalkozás alkalmával szóba hozta a pozsonyi Hírnök, ott a „társaság titoknoká”-ként szerepelt volna, ami egy kissé homályos megfogalmazás, míg Vahotnál alighanem már színészi

² OSZK Kt Levelestár, Vahot Imre levele Egressy Gábornak. A levél a következő szövegösszefüggésben említi a szót: „egy kis magyaros estélylyel, – dalidóval kívánnám megünnepelni [ti. az alkalmat – Sz. M.]”. Az adatra Szalisznyó Lilla figyelmeztetett. A „dalidó” szó eredetéről és szemantikai változásairól lásd bővebben SZILÁGYI, *Lisznyai...*, i. m., 96–98.

³ MNL MOL Abszolútizmuskori levéltár (D 44) 42. kötet. Az akták sajnos nincsenek meg, csak a mutatókönyv.

⁴ Az egykorú sajtó tudósításai alapján összefoglalólag lásd SZÍJJÁRTÓ Csaba, *A cigány útra ment...: Cigányzenekaraink, valamint népzenei és néptáncársaságok külföldjárása a kezdetektől a kiegyezésig (Korabeli sajtódokumentumok alapján)*, [Bp.], Masszi, 2002, 28–43.

⁵ „Irrjátok a mi tollatokra jön”: *Egressy Gábor családi levelezése*, I–II. kötet, s. a. r. SZALISZNYÓ Lilla, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017 (Csokonai Könyvtár. Források 19). Az ezt említő levél: I. 35–37. A szerződés szövege: II. 618–619. Megjegyzendő: Szíjjártó nem ismerte ezt a szerződést, és Vahotot meg sem említette az 1840-es évek kapcsán. S igazából később sem. Bár kétségtelen, hogy a külföldi turnék szempontjából Vahotnál a későbbiekben nem is kellett számolnia.

képességei számítottak inkább).⁶ A Vahot-féle szerződés úgy értelmezhető, hogy a szavalatokhoz kellett volna a korszak legjelentősebb férfiszínésze, Egressy Gábor, a zenéhez pedig a cigányzenészek (a Sárközy-testvérek és zenekaruk), és az ő irányításukra pedig a zeneszerző Egressy Béni, egyébként a színész Egressy testvére. A szerződés részletekbe menően szabályozta a megállapodást Vahot és a zenészek között (egészen odáig, hogy az utazásra készített magyaros fellépőruhát a cigányok majd megtarthatják),⁷ ám a turnéból mégsem lett semmi. Ez a korábbi kudarcos vállalkozás fényében persze nem meglepő. Az egyébként homályban maradt, hogy a tervezett londoni fellépés alkalmával az óhatatlanul jelentkező nyelvi-kommunikációs problémákat hogyan hidalták volna át, azaz miképpen lehetett volna hatásos a magyar költészet Egressy Gábor előadásában, angol nyelvi környezetben (bár hozzá kell ehhez tenni, hogy mivel a szerződés egyáltalán nem beszél Egressy Gábor feladatköréről, nem tudhatjuk, Vahot elképzelése szerint vajon milyen szerepet kapott volna a szavalat ebben a műsorrendben, ha kapott volna egyáltalán). Egressy ekkortájt elkezdett angolul tanulni: legalábbis erre utalnak azok a feljegyzései, amelyek az angol nyelvtan bizonyos elemeit és egyes angol szavak kiejtését tartalmazzák.⁸ Ez persze stabil nyelvtudásnak aligha minősíthető. Egy azonban biztos: Vahot már 1843-ra kidolgozott tervvel rendelkezhetett a cigányzene menedzseléséről. S noha ennek voltak másoktól származó előzményei, az irodalom népszerűsítésének összekapcsolása a cigányzenével Vahot ötletének látszik. Igaz, ezekből a tervekből ekkor még nem lett semmi.

Ebben valószínűleg az is közrejátszott, hogy 1844-ben Vahot előtt új és nagy lehetőség nyílt meg. A nyugat-európai útra induló Erdélyi János, aki nem sokkal ezelőtt vette át a korábbi szerkesztőtől, Garay Jánostól egy divatlap szerkesztését, addigi segédét (és egyben sógorát) bízta meg a szerkesztői feladatokkal. A *Pesti Divatlap* szerkesztőjévé váló Vahot ezek után segédszerkesztőként szerződött Petőfi Sándort, és őt rögtön irodalmi sztárként kezelte (és ilyen módon használta ki) – jól érzékelve azt, hogy a fiatal költő már addig is megkülönböztetett érdeklődést keltett maga iránt. Ezért olyan szerződést kötött vele, amely nem kizárólag a lap korrigálásának mechanikus feladatát tartalmazta, hanem Petőfit állandó szerzőként meghatározott mennyiségű vers publikálására kötelezte (heti egy verset kellett adnia a folyóiratnak).⁹ Ő rendelte meg Petőfi arcképének az elkészítését (nem akárkitől, hanem a korszak legjelentősebb portrérajzolójától, Barabás Miklóstól), a portré készülését háromszor hirdette a *Pesti*

⁶ SZÍJJÁRTÓ, *i. m.*, 30.

⁷ A szerződés azért fontos dokumentum, mert a csak sajtóhíradásokból dolgozó Szíjjártó Csaba is tud ugyan írásbeli megállapodásokról (hiszen ezek létét emlegette az egykorú sajtó is), említi, hogy már a Dobozy-féle vállalkozások is szerződéses alapon működtek, de tartalmukat nem ismeri és ismerteti. Uo., 28–56.

⁸ OSZK Kt. Oct. Hung. 611. Egressy Gábor naplójegyzetei 1840–1844. Az anyagra Szalisznyó Lilla hívta fel a figyelmemet, segítségét köszönöm.

⁹ A Petőfivel kötött szerződés tartalmáról lásd KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Bp., Osiris, 2008 (Osiris monográfiák), 126–127.

*Divatlap*ban, és a lap mellékleteként forgalmazta.¹⁰ Mindezek után pedig a költőt nemzetinek tekintett, Csokonai egykori viseletét felidéző ruhában járatta a Váci utcában, mintegy a *Pesti Divatlap* eleven divatképeként. Vahot Imre némi eltérésekkel ugyan, de a lényegi pontokon azonos módon mondta el többször is, hogy Petőfi 1844-ben miféleképpen kívánt öltözködésével Csokonaira emlékeztetni. Azt sem felejtette el ehhez hozzátenni, hogy a ruhát ő csináltatta neki. Legteljesebb formában az emlékiratában írta le az eseményt: „Mikor már [Petőfi] ruhája az ő saját terve és utasítása szerint elkészült, rövid peremes dolmány, úgynevezett kancamente, minőt lelki rokona, Csokonai Vitéz Mihály is viselt, azután sujtasos szűk magyar nadrág, túri süveg vagy kucsma darutollal, sarkantyús kordován csizma, fokos és makrapipa;...”¹¹

Az öltözék kiválasztása természetesen lehetett Petőfi saját döntése,¹² de a beöltözésnek aligha ő volt az értelmi szerzője. Mivel a szabómester számláját sem ő állta, és az egész koncepció inkább Vahot érdekeit szolgálta (aligha véletlen, hogy a leginkább éppen tőle idézhető forrás erre az eseményre), alapos lehet a gyanú, hogy ez esetben Vahot egyik korai reklámfogása ragadható meg – amely nem is tartott hosszú ideig, hiszen az önállósuló Petőfi rövidesen megszabadult Vahot befolyásától, s magát a *Pesti Divatlap*ot is elhagyta.

Ilyen előzmények után az 1858-as első igazi „dalidó” nem tekinthető másnak, mint egy jóval korábbi terv valóra váltásának, csak ezúttal belföldi célokkal (amely megvalósíthatóbbnak bizonyult, mint egy kétes kimenetelű londoni turné). Mindehhez pedig éppen ekkor adódott megfelelő, kellő feltűnést jelentő alkalom. Alighanem Vahot régi terve és Liszniai korábbi szándéka találkozott itt egy adott pillanatban, és ehhez valamiféleképpen az érdeklődés is adva volt: legalábbis ezt sejteti, hogy a *Napkelet*ben egy Egerből beküldött olvasói levél már 1858. januárjában az iránt érdeklődött, mikor indulnak Liszniai költői estjei, merthogy azt Egerben nagyon várják.¹³ Ez a levél persze aligha volt teljesen spontán szöveg, inkább ez is a tervezett, de még igazi

¹⁰ A Vahot Imrétől megrendelt, Barabás elkészítette arckép születéséről: ADROVITZ Anna, *Arc poetica: Petőfi Sándor életében készült képmásai*, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2012, 41.

¹¹ VAHOT Imre *Emlékiratai*, 2. kiadás, Bp., Aigner Lajos, [1881] (Nemzeti Könyvtár), 238.; több vonatkozó emlékeztést közölt még: HATVANY Lajos, *Így élt Petőfi*, I. kötet, a 2., javított kiadás [1967] változatlan utánnyomása, szerk. Kiss József, Pándi Pál, Bp., Magvető, 1980, 587–592. Vö. még PETŐFI Sándor *Összes költeményei (1844. szeptember – 1845. július)*, s. a. r. Kiss József (főszöveg), KERÉNYI Ferenc, MARTINKÓ András, RATZKY Rita, SZABÓ G. Zoltán (jegyzetek), szerk. KERÉNYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 1997 (Petőfi Sándor Összes Művei 3), 265.

¹² Petőfi Csokonai-élményéről és arról, hogy mi lehetett a jelentése a Csokonai-öltözék viselésének: SZILÁGYI Márton, *A költő mint társadalmi jelenség: Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*, Bp., Ráció, 2014 (Ligatura), 395–399.

¹³ A cikk K. J. aláírással egy egeri levelezőtől származik. Ebben olvasható a következő részlet: „Szabad legyen egy kérdést intézni önhöz. Liszniai Kálmán derék költőnk mikor kezdi már meg hirdettet *dalestélyeit*? Mikor hallgathatjuk e genialis dalnokot, s e páratlan kedves embert, mert hogy városunkat, – melynek nem rég felejthetetlen lakosa volt, – elkerülni nem fogja, jelleméből következtethetjük.” Kiemelés az eredetiben. Ehhez a következő jegyzet járult válaszul: „Tavaszzsal, mikor a fülemile is megszólal. Szerk.” *Napkelet*, 2(1858), 5. sz. január 31., 79–80.

körvonalat nem öltött dalidók beharangozásának tekinthető. Ehhez mérten aztán azt a szép és kerek leírást az 1858-as debreceni dalidó létrejöttéről, amelyet Vahot utólag az emlékiratában adott az eseményről, nem szabad mindenestül elhinni. Itt sokkal inkább az esemény hivatalosnak szánt, kanonizált emlékezetének megteremtéséről van szó, és ez különösképpen akkor tűnik föl, ha ezt az utólagos verziót szembesítjük az egykorú sajtó – más távlatot jelentő – tudósításaival és híreivel. A visszaemlékezés például azt hangsúlyozta, hogy ez afféle rögtönzött jótékonysági akcióként indult, ám Vahot memóriája ezen a ponton kissé szelektív módon működött. Szót sem ejtett arról, hogy már 1843-ban kísérletezett a cigányzenészek menedzselésével, valamint a cigányzene és az irodalom összepárosításával. Arról sem beszélt, hogy 1858 első felében egy érsekújvári felkérésre már szerveződött egy hasonló jellegű jótékonysági est, a Farkas Nándor katolikus segédlelkész alapította helyi cigányiskola támogatására; ebben egyébként Lisznyai Kálmán, Erdélyi József (valamint Pilisi József „független magánzó, irodalom- és művészetpártoló”) volt Vahot társa, és az esemény fényét emelte Patikárus Ferkónak és zenekarának a jelenléte. Itt még csak a cigányzene adta a műsort, a pesti írók csupán vendégek voltak, akik a mulatásban részt vettek, táncoltak és ittak, ám spontán módon mégis az események központjába kerültek – a leginkább Lisznyai, mert ő mondta a tósztokat.¹⁴ Érdemes arra felfigyelni, hogy az év végi debreceni dalidónak az alapgárdája már itt együtt volt.

Ehhez képest Vahot az emlékiratában a következő eseményről beszélt csupán: 1858-ban Patikárus Ferkó, a híres pesti cigányprímás elvette Boka Károly debreceni cigányprímás leányát, Rózsit, és a lakodalom alkalmából Vahot, Lisznyai és sógora, Erdélyi József¹⁵ – a nászajándék előteremtése céljából – Debrecenben adtak egy irodalmi estélyt a cigányzenészek közreműködésével;¹⁶ az estnek akkora sikere lett, hogy meg kellett ismételní helyben is, sőt Nagyváradon is két előadást ért meg a szavalatokból,

¹⁴ Erről beszámoló: VAHOT Imre, *Dalidó Érsekújváron a cigányiskola javára*, Napkelet, 2(1858), 9. sz. február 28., 138–140. Erre az eseményre fölhívta a figyelmet (igaz, a forrásai megadása nélkül): STILLER Kálmán, *Vahot Imre*, Eger, Érseki lyceumi könyvnyomda, 1912, 19.

¹⁵ Erdélyi Józsefnek (1826–1869) Halász Sarolta (Lisznyai feleségének, Halász Idának a testvére) volt az első felesége. Pesten szerzett jogi végzettség birtokában Heves megyében kezdte el 1844-ben vármegyei pályafutását aljegyzőként. Költő volt, egyike lett a márciusi ifjaknak. 1848–49-ben katonáskodott, legmagasabb rangját 1849-ben Komáromban érte el, ekkor alszázados lett. Komáromban tette le a fegyvert. Az 1850-es években újra Egerben telepedett le, s csak időszakosan fordult meg a pesti írói társaságokban; 1851-ben rövid időre letartóztatták tiltott ruhadarab, az ún. Rózsa Sándor lajbi viselése miatt (lásd DEÁK Ágnes, *Társadalmi ellenállási stratégiák Magyarországon az abszolutista kormányzat ellen 1851–1852-ben*, Aetas, 10(1995), 4. sz., 31). 1853-ban Pesten borkereskedést szándékozott nyitni az egri borok számára (Pesti Napló, 4(1853), március 22. – az Ujdonságok rovatban). 1861-ben megyei főjegyzővé választották, s ebbéli tisztségében 1867-ben megerősítették. Eközben pedig folyamatosan működött íróként és költőként, nagyrészt azokban a lapokban publikálván, mint Lisznyai. Életrajza: *Heves megye történeti archontológiája (1681–) 1687–2000*, szerk. BÁN Péter, Eger, Heves Megyei Levéltár, 2011, 382–383.

¹⁶ Erről lásd SÁROSI Bálint, *Cigányzene...*, Bp., Gondolat, 1971, 115. Sárosi itt azt állítja, hogy a jelen lévő harmadik író – Vahot és Lisznyai mellett – Erdélyi János volt. Ez tévedés: az egykorú tudósításokból és Vahot visszaemlékezéséből is egyértelműen kiderül, hogy Erdélyi Józsefről van szó.

énekekből és cigányzenéből álló műsor.¹⁷ A műsor összeállítását – Vahot emlékezése szerint – rögtönözve, a vasúti fülkében végezték el, és figyelmük kizárólag a szavalati darabok kiválasztására irányult. Ezzel a szép verzióval azonban van egy komoly gond. 1858-ban, az eseményekkel egy időben is publikált Vahot egy cikket erről az eseményről, ráadásul saját lapjában, a *Napkelet*ben, és onnan némileg más kép bontakozik ki. Először is: az esemény már jóelőre és kellőképpen be volt harangozva, azaz minden elő volt készítve ahhoz, hogy az esküvőt jelentősnek és fontosnak érezze a publikum. Október 3-án már megjelent egy rövid hír, amely október 20-ra ígérte az egybekelést, és innen azt lehetett megtudni, hogy a násznagyok Sárosi Gyula és Vahot Imre lesznek.¹⁸ Sárosi helyére valamikor bekerült Lisznyai Kálmán, bár erről már nem született sajtóhír. A következő tudósítás november 21-én jelent meg, és ez már a néhány nappal későbbi esküvő pontos beharangozásának tekinthető; itt nem volt szó sem Sárosiról, sem Lisznyairól.¹⁹ A magáról az esküvőről egykorúan beszámoló cikkében pedig Vahot egészen máshogy láttatja a műsor megszületését. Itt rögtön elárulja: „A menyegző előtt pár nappal levelet irtam Debrecenbe az én szép jellemű s tevékeny hazafiságú barátom-, Kulini Nagy Benőnek az iránt, hogy Patikárus Ferkó és Boka Rozália egybekelése, ünnepének emelése tekintetéből hangversenyt akarnék rendezni Debrecenben, ...”. Az előkészület kiterjedt arra is, hogy Vahot felszólította Kulini Nagyt: a szatmári gordonkást, Fátyol Károlyt is hívja meg Debrecenbe, hogy Vahot megismerkedhesen vele, és őt is bevonja a tervezett koncertbe. Emellett Nagyváradra is írt Szokoly Viktornak, hogy készítse elő a nagyváradai koncertet. Vahot arról is beszámolt ebben a cikkében, hogy a leutazás előtti este minden majdani közreműködőt vendégül látott, és együtt mentek hajnalban a vonathoz: ez azért történt, hogy nehogy valaki lekésse a korai indulást.²⁰ Ennek fényében a visszaemlékezés állítása a dalidó tervének spon-tán megszületéséről a tudatos legendásítás kategóriájába tartozik. Az egykorú cikkből tudjuk, hogy Vahoték a Debrecenbe érkezés után beköszöntek Boka Károlyhoz (ne feledjük, a vőlegény, Patikárus Ferkó is velük utazott), majd estére Kulini Nagy Benőnél szálltak meg. Másnap az előkészületek fontos részeként jelentkeztek a rendőrségen (a rendezvényt be kellett jelenteni), illetve beszéltek a színház igazgatójával (hiszen le kellett foglalni a helyszínt). Ezután Boka Károlynál ebédeltek, majd este a Bika szállóban (azaz az Aranybikában) ittak és mulattak. Másnap gőzfürdőbe mentek, hogy

¹⁷ ВАНОТ, *Emlékiratai, i. m.*, 374–395. Egykorú hírlapi tudósítás ez utóbbi, nagyváradai dalidóról: *Hölgyfutár*, 9(1858), december 6., 1115.

¹⁸ „Patikárus Ferkó, a magyar hegedűkirály pedig október 20-án vezetendi oltárhoz nagyhirű ügy-társa, Boka Károly derék, jól nevelt leányát. Nászasszonyok lesznek: Farkas Ferencné s Molnár Jánosné, Debrecen két jeles hölgye, kik az irodalom és a művészet pártolásában egyaránt kitüntetik magukat; násznagyok lesznek: Sárosy Gyula és Vahot Imre” *Napkelet*, 2(1858), 40. sz., október 3., 639–640.

¹⁹ „Patikárus Ferkó és Boka Róza menyegzője f. hó 23-án menend végre Debrecenben, s budapesti pártolói magyaros lakomával fogják egybekelésüket megünnepelni; – és így kettős lesz a lakodalom” *Napkelet*, 2(1858), 47. sz., november 21., 751.

²⁰ ВАНОТ Imre, *Patikárus Ferkó menyegzője és dalidónk*, *Napkelet*, 2(1858), 49. sz., december 5., 781–782.

valahogy regenerálódjanak, merthogy aznap, november 24-én, délután 4 óra tájban volt az esküvő a katolikus templomban. A lakodalmat a Fehérlő fogadóban rendezték. A dalidóra pedig az esküvőt követő napon került sor.

Ez a cikk magáról a dalidóról már nem beszélt – ezeket az információkat a kései visszaemlékezés tartalmazza, amely pedig éppen erről a produkcióról akart beszámolni (pontosabban: ennek a legendáját akarta megteremteni). Innen úgy tudjuk, Debrecenben a műsorrend vers és cigányzene szabályos váltakozására épült: Patikárus Ferkó játéka után következett Lisznyai *Nemzeti ének* című versével, utána Patikárus apósa, Boka Károly a zenekarával, majd Erdélyi József szavolata; ezután a Patikárus testvérek föllépte, ismét Lisznyai, majd Boka Károly és végül Vahot. A második debreceni alkalommal annyival bővült a műsor, hogy Fátyol Károly gondolkás is fellépett benne.²¹ A Vahot visszaemlékezéséből hiányzó elemeket a debreceni és nagyváradi fellépésről tudósító, másoktól származó cikkekből is megpróbálhatjuk kikövetkeztetni. Eszerint Erdélyi Aranytól a *Fiamhoz* című verset adta elő, Lisznyai második fellépésekor pedig a Hunyadi-ház diadalünnepéről szóló, saját versét mondta el.²² Ez utóbbi tudósítás egyébként inkább a cigányzenészek teljesítményével volt megelégedve; ez már csak azért sem csodálható, mert az itt fellépő primások valóban a korszak legjobbjai közé tartoztak.²³ A saját magát Erdődként megnevező tudósító – minden bizonnyal Lauka Gusztáv²⁴ – viszont meglehetősen ironikusan minősítette a szavlati teljesítményt:

Legtöbb bizarrság volt Lisznyay, és legtöbb művészi nyugalom az Erdélyi szavolatában, Vahot Imre nemzeties jellemét itt is megtartva, hibátlanul olvasott ugyan, de épen úgy – mintha valami irodalmi szerződést olvasott volna föl. Erdélyi nem ismerve a terem akustikáját, s akaratlanul bár, de a végszavakat, kivált Arany „Fiamhoz” címzett gyémánt költeményéből – saját magának mondta el. – Kálmán lelkesedett volt, de rekedt, a miért hangja lett az áldozat és a közönség; Imre pedig oly hangon szavalta el a „Hazádnak rendületlenül”, mintha azt mondta volna: „Menjünk Civita vechioba gondolázni”. – Midőn Kálmán a Hunyadi-ház diadalünnepének közepén járt, azt hihette a közönség, hogy az izraeliták hosszú ünnepét akarja velünk megismertetni. – Imre azonban megmutatta, (ő volt a regisseur is) hogy a csengetésben is van művészet és tökély.²⁵

²¹ VAHOT, *Emlékiratai*, i. m., 389–394.

²² A *Hunyadiház diadalünnep*e c. verset először a Napkelet közölte a következő lábjegyzettel: „A Debrecenből Kulini Nagy Benő úr által kítűzött 10 darab arany pályadíjra 17 mű küldetett be, köztük legjobbnak, sőt, mind a tárgy magasztos felfogása, s igazán költői kivitele és hazafias szelleme által valamennyit fölülmulónak találtatott Lisznyai Kálmánnak ezen pályaműve, mely legméltóbb magyarárzója Vízkeleti országos hatású képenek. Szerk.” Napkelet, 2(1858), 1. sz., január 3., 1–4. Kötetben még ugyanazon évben megjelent: LISZNYAI Kálmán, *Dalzungora*, Pest, Heckenast Gusztáv, 1858, 285–301.

²³ Patikárus Ferkóról (1827–1870) lásd SÁROSI, i. m., 115. – Boka Károlyról (1808–1860) uo. 111–113. – Fátyol Károlyról (1830–1888) uo. 118.

²⁴ GULYÁS Pál, *Magyar írói álnév lexikon: A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei*, Bp., Akadémiai, 1978, 149.

²⁵ *Hölgyfutár*, 9(1858), december 6., 1115.

A tudósítás alapján úgy tűnik, hogy az előadás minden bizonnyal élesen kettévált: a közönség előtti szereplésben gyakorlatlan, amatőr szavalókra és professzionális szinten muzsikáló cigányzenészekre. A színészi beszédtechnikában dilettáns trió (Erdélyi, Lisznyai, Vahot) ezt azzal ellensúlyozhatta, hogy a versek kiválasztásával az esemény hazafias jellegét igyekezett erősíteni. Már ebben az első dalidóban is kitűnt azonban Lisznyai személye: ő volt az egyetlen, aki saját verseit adta elő, és ilyenformán az ő jelenléte közelítette egyedül az előadást az írói személyiségek személyes hatására számító előadóesthez. Abban a felismerésben is megmutatkozott Vahot üzleti-menedzseri érzéke, hogy előtérbe állította Lisznyait, aki köré – mint kivételes kapcsolatteremtő képességgel rendelkező ember köré – egyedül kiépülhetett ez a vállalkozássá terebélyesedő előadóest-típus; saját magát és Erdélyit viszont – jó ösztönnel – inkább statisztaszerepre korlátozta, azaz nem tett próbát azzal, hogy ők is saját verseikből szavalván, költőként mutatkozzanak meg ebben a szituációban. Vörösmarty *Szózat*ának nyilvános helyen történő elszavalása ugyanakkor nem nélkülözte a politikai mondanivalót sem: Deák Ágnes számos adatot sorakoztatott föl arra egy tanulmányában, hogy az 1850-es, 1860-as évek fordulóján a tiltás és tűrés határán lebegő *Szózat* elhangzása nem volt magától értetődő, és egészen eltérő (lelkesült vagy éppen a hivatalosság részéről kárhóztató) reakciókat hívhatott elő.²⁶ Vahot utólag szinte kevélykedett a szervezéssel; egy, sajnos, pontosabban nem datálható, de minden bizonnyal 1859-es, Simonffy Kálmánhoz szóló levelében így utalt vissza ezekre az első fellépésekre: „Minő tapintattal bírok a rendezésben s a legnagyobb akadályok legyőzésében s mily energiát tudok kifejteni az ily dolgok körül, azt, úgyhiszem, Debreczenben és Nagyváradon a legnagyobb rögtönzés mellett is bebizonyítám.”²⁷

Nemcsak a *Hölgyfutárnak* a cikke érezte azonban azt, hogy nem volt mindenki elégedett a produkcióval. A *Vasárnapi Ujság* egy háromszöggel jelölt szerzője furcsálkodott azon, hogy egy cigányesküvő alkalmával a pesti írók miatt „akademizáltak”.²⁸ A szóhasználat arra utalt, hogy a 18. századtól kezdve a nyilvános koncertek szokásos megnevezése az „akadémia” volt – azaz ebben az értelemben a névtelen szerző hangversenyként értelmezte a rendezvényt, amelynek különös vonása talán éppen az volt, hogy ezt írók fellépésével együtt szervezték, akik nemhogy hivatásos, de még csak műkedvelő formában sem voltak zenészek tekinthetők.²⁹ A cikk tehát valamiféleképpen az össze nem illést kárhóztatta (az írók nem passzolnak az „akadémia”-hoz,

²⁶ DEÁK Ágnes, „*Forradalmi tartalmú költemény*”: *A Szózat tiltás és tűrés határmezsgyéjén az 1850–1860-as években = Tiltva, tűrve, imádkozva, énekelve: Tanulmányok a Szózatról*, szerk. SZALISZNYÓ Lilla, Bp., reciti, 2017 (Hagyományfrissítés 5), 117–141.

²⁷ A levél jelenlegi lelőhelye ismeretlen; idézi: SZANA Tamás, *Vahot és társai = Uő., Örök emlékek*, Bp., Szépirodalmi Könyvtár, 1892, 139–140.

²⁸ *Vasárnapi Ujság*, 5(1858), 50. sz., december 12., 599.

²⁹ A szóhasználat kapcsán lásd FÓNAGY Zoltán, *Zenei nyilvánosság és polgári viselkedéskultúra: A 19. századi hangversenyterem társadalomtörténeti látószögéből*, *Történelmi Szemle*, 54(2012), 4. sz., 577–598. Különösen: 579.

az „akadémia” pedig nem passzol a cigányesküvőhöz), azaz pontosan azt kritizálta, amit Vahot mind az egykorú cikkében, mind az utólagos emlékiratában oly annyira vehemensen védelmezett. Aligha csodálható, hogy erre a kis írásra született egy sokkal hosszabb válaszcikk a *Napkelet*-ben (szintén névtelenül), amelyet egy levélíró véleményeként közöltek egy szerkesztői lábjegyzet kíséretében, és amely viszont Debrecen nevében feledhetetlen eseménynek minősítette a dalidót.³⁰ Ez aligha volt spontán reakció: maga Vahot árulta el idézett cikkében, hogy Debrecenben olyan literátus barátai vannak, mint Kulini Nagy Benő, s a Vahot-féle dalidót védő cikk akár tőle is származhatott. Ez a kis polémia arra is felhívja a figyelmet, hogy miközben az egykorú szokások alapján inkább koncertnek lehetett értelmezni ezt a műsortípust, Vahot fel-fogásában az irodalmat középpontba állító rendezvényről volt szó, amelyben a zene átkötő szerepet játszik. Ezt valószínűsíti az is, hogy a dalidókról szóló összes, Vahottól származó leírás a szavalati darabok részletezett listáját adja (már ha megemlékezik a műsorról egyáltalán), és a zenére csupán sommásan utal. Igaz, az esteken elhangzó cigányzene improvizatív karaktere miatt más megoldás nehezen is képzelhető el – ám a tendencia így is egyértelműnek látszik: az irodalom a legfontosabb elem, a zene csak másodlagos.

Ez a sikeresnek bizonyuló alkalmi kezdeményezés ezután intézményesülni kezdett. Ebben a vállalkozásban pedig kulcsszerep jutott Vahotnak, aki szervezőként és ötletadóként kezdettől ott állt a háttérben, sőt közreműködőként is részese volt az előadásoknak.³¹ Vahot menedzserként működtette a látszólag spontán emocionális hatásokra épülő műsorokat; még ha lehet is túlzás a Simonffy Kálmánhoz írott soraiban (hiszen minden bizonnyal a Simonffy miatt tőle elpártolni látszó gordonkás, Fátyol Károly elvesztése miatti indulat mozgatta a tollát), ám a lényegét illetően biztosan pontosan ismertette a szervezés mechanizmusát:

Ne gondold azt barátom – írja [Szana Tamás beszúrása – Sz. M.] – hogy mi Fátyol Károly nélkül el nem indulhatunk, sőt a három Patikáros testvérrel és a tilinkóssal egyesülve – mi csak egy szavamba kerül – nagyobb zajjal és hatással lépünk fel mindenütt; – de mi éppen Fátyol érdekében és maga a zenészeti ügy érdekében kívántunk volna inkább vele dalidózni, mint más akárkivel. Mi minden zene nélkül magunkban is elutazhatunk s népszerűségünknel fogva mindig és mindenütt nagy közönség előtt fogunk föllépni; ellenben a zenésztársulatokban magokban kevésbé boldogulnak; ezt már gyakran tapasztaltuk. Így szavalattal s irodalmi érdeklődéssel kapcsolatban kétszeres keresetjük van; míg magukra hagyatva, sorsuk nem egyéb tengődésnél. Én 2000 pengő forinttal s mindennel bőven ellátva s a legnagyobb előkészülettel indulok körútra, úgy, hogy soha csak egy napot sem töltünk működés nélkül, – s csak így lesz azután utunk szellemileg s anyagilag jutalmazva.³²

³⁰ *Napkelet*, 2(1858), 51. sz., december 17., 813–814.

³¹ Vahot egyébként személyes kezdeményezéseként írta le az első dalidó megszervezését: VAHOT i. m.; vö. még SZANA Tamás, *Bohème-élet Magyarországon*, Magyar Salon, 9(1891), XIV. köt., 54–55.

³² SZANA, *Vahot és társai*, i. m., 139–140.

1859 tavaszán indult el a turné. Erről a legrészletesebben Vahotnak egy cikksorozata számolt be még ugyanabban az évben.³³ Innen tudhatjuk, hogy Vahot már a debreceni és nagyváradai fellépés sikere után turnéban gondolkodott. Fátyol Károlyt akarta magával vinni (miután Patikárus nem vállalta a közreműködést), ám Fátyolt Simonffy Kálmán már maga mellé szervezte egy koncertsorozatra (ez alkalomból született az előbb már idézett, Simonffyhoz intézett, sértődött levele Vahotnak, amelyben Simonffyt az együttműködésre akarta rábírní, hiába). Ezek után az egri Bunkó Ferencet és zenekarát választotta ki, és velük sikerült meg is állapodnia. Fontos részlet, hogy Vahot elárulja: írásbeli szerződést kötött a cigányzenészekkel (már 1843-ban is így tett), és ennek például része volt az, hogy „csinos magyar öltönyt” készíttetett nekik. A cikk úgy fogalmaz a turné tervéről, mint amely Lisznyainak régi vágya volt: „Török vagy szakad, de dalidózni fogunk! Biztatgattuk egymást Liszniai Kálmánnal, kinek már évek óta rögeszméje volt az ily troubadouri kalandozás, – ha másképp nem ketten is elindulunk, felolvasandók s ez által mintegy fölelevenítendőök magyar költőink jelesebb műveit.”³⁴ Az útvonalat is jól nyomon lehet követni Vahot cikkéből: Esztergom volt az első állomás, majd innen mentek Tatára, de előtte Muzslán és Neszmélyen is tartottak dalidót. Utána következett Székesfehérvár,³⁵ majd Veszprém, ahonnan át-rándultak egy alkalom kedvéért Balatonfüredre is.³⁶ A műsorok belső struktúrájáról Vahot cikksorozata szintén jó képet ad. Eszerint a társulat igazgatója és főrendezője, valamint második szavalója Vahot volt. Első szavaló és tósztivó Liszniai Kálmán; énekes Hevesi Géza; pénztáros Bencs Imre. A zenészek feje és a primás Bunkó Feri volt, két fia, Bunkó Bónis és Bunkó Gyula hegedűsök, Arany F. (alighanem Ferenc) klarinétos, Jónás György kontrás, Vidák Lajos brácsás, Vidák György brúgós. S kiegészítő személyzetként (a hangszerek cipelőjeként és jegyszédőként) pedig egy egyszerűen Nácinak nevezett személy.³⁷ Ez egy 11 fős társulat mozgását és ellátását jelentette, amely komoly logisztikai és menedzseri feladatot jelenthetett Vahotnak. Állandósult az első, debreceni dalidón kialakított műsorszerkezet néhány fontos eleme: egyrészt megmaradt a cigánybanda lényeges szerepe, csak éppen másik zenekar töltötte azt be, mint 1858-ban Debrecenben, másrészt Liszniai lett a központi figura

³³ VAHOT Imre, *Dalidói utazásunk leírása* [I. rész], Napkelet, 3(1859), 40. sz., október 2., 632–635. – [II. rész], 41. sz., október 9., 650–652. – [III. rész], 43. sz., október 23., 683–685. – [IV. rész], 45. sz., november 6., 713–715. – [V. rész], 47. sz., november 20., 746–748. – [VI. rész], 49. sz., december 4., 777–778. – [VII. szám], 51. sz., december 18., 811–813.

³⁴ VAHOT Imre, *Dalidói utazásunk leírása* [I. rész], Napkelet, 3(1859), 40. sz., október 2., 633.

³⁵ A székesfehérvári dalidóról beszámolt egy Habakuk álnévű helyi levelező is: Napkelet, 3(1859), 27. sz., július 3., 426.

³⁶ Az útirányt lásd még Zuboly [BÁNYAI Elemér], *Nemzeti dalidók: Irói élet az abszolútizmus alatt*, Pesti Napló, 56(1905), 292. sz., október 22., 9–10. Az idézet: 10. Bányai ugyan nem árulta el, honnan veszi adatait, de nyilvánvalóan az egykorú sajtóanyagot használhatta.

³⁷ A társulat összetételét lásd még Zuboly [BÁNYAI], *i. m.*, 10. Itt Bányai kicsit összekeveri a Vahot cikkében jól elkülöníthető személyeket.

és Vahot az irányító személy.³⁸ Alighanem ezzel függött össze az is, hogy 1859-ben a *Napkelet* éppen Lisznyai és Vahot életnagyságú portréit kezdte el forgalmazni, amelyet az előfizetők a lapnál rendelhettek meg.³⁹ Új vonás azonban a vokális zene beépítése, egy dalénekes, Hevesi Géza fölléptetésével (még ha Hevesinek nemcsak ez volt a feladata, hanem a szervezés aprómunkájában is részt kellett vennie). Láthatólag Vahot megmaradt az eredetileg kitalált szerepkörénél: mások verseit olvasta föl, így Lisznyai kerülhetett a középpontba.⁴⁰ Vahot cikkeiből azt is megtudjuk néhány esetben, hogy milyen költemények hangoztak el a dalidókon. Esztergomban például Lisznyai a *Nemzeti dal* című versét mondta el, míg Vahot Tóth Kálmán egy versét – alighanem ugyanazt, mint Székesfehérváron, ahol a *Nem tudom én* kezdetű költemény hangzott el. Ez utóbbi alkalomról szóló cikkében Vahot teljes egészében közli is a verset, és elárulja, akkora sikere volt vele, hogy a közönség újrázni kezdett; ám ő nem mondta el még egyszer ezt a költeményt, hanem inkább saját, ekkor már elmeógyógyintézetben lévő testvérétől, Vachott Sándortól szavalta el a *Szabadság-dalt*. A kétség kívül szép gesztus persze burkolt önreklám: 1856-ban éppen Vahot Imre adta ki testvére összegyűjtött verseit, a gesztussal tehát saját magára is felhívta a figyelmet (mintahogy természetesen reklámot teremtett annak a kötetnek is, amelynek célja a családfenntartó nélkül maradt Vachott család támogatása volt). Veszprémben Vahot Thaly Kálmán *Corvin János halála* című versét mondta el. Veszprém után Pápara ment a társulat, ahol két dalidót tartottak, majd következett Sümeg, szintén két fellépéssel. Ez utóbbi helyszín második alkalmán Vahot – igazodván Sümeg helyi irodalmi kultuszához – testvére, Vachott Sándor *Kisfaludy Sándor emlékezete* című versét mondta el. Ezután Keszthelyre látogatott el a társulat. Az itteni dalidón Vahot Garay János *Balatonai kagylók* című verséből mondott el részleteket, Lisznyai pedig saját versét, a jól bevált *Nemzeti dal*t adta elő. Innen Marcaliba mentek, ahol Vahot megismerte a két Bertókot, apát és fiát, akik cimbalmosok voltak, és mivel Bunkó bandája nélkülözte ezt a hangszert, az ifjabb Bertókot rögtön le is szerződtette. S mivel a fiúnak hangszere nem volt, ezért Vahot Pestről rendelt meg egy cimbalmot, amely aztán később, már Baján érte utol őket. Ezután Kaposvárra mentek, ahol két dalidót tartottak. Itt Vahot – ismét igazodva a helyi sajátosságokhoz – Berzsenyit szavalt (a *Fohászkodás* című versét mondta el), Lisznyai pedig szintén aktuális volt: a városban élő költőnőtől,

³⁸ Bunkó Ferencről (1813–1889) lásd SÁROSI, *i. m.*, 114.

³⁹ Az erről szóló hirdetést lásd *Napkelet*, 3(1859), 19. sz., május 8., 304.

⁴⁰ Bányai szerint 1859–60-ban rövid ideig csatlakozott hozzájuk Simonffy Kálmán és Egressy Gábor is, azaz egy újabb hivatásos zenész és egy kiváló színész: Zuboly [BÁNYAI], *i. m.*, 10. Egressy részvétele kizárható. A Szalisznyó Lillától kiadott családi levelezés erre az évkörre is vonatkozik, és ott nyoma sincs a „költői estélyeken” való közreműködésének: SZALISZNYÓ, „*Irjátok...*”, *i. m.*, passim. Vahot egykorú cikksorozatában Simonffy neve nem szerepel, így Bányai állításának ez a része is cáfolható. Szana szerint Fátyol Károly volt az állandó közreműködő: SZANA, *Vahot és társai*, *i. m.*, 139–140. Ezt sem támasztja alá a cikksorozat. Egy visszaemlékezés két zenészt, Nyiznyait és Gojdingert említ kizárólagosan mint közreműködőket: Csongor [OZORAY Árpád], *Az ötvenes évek irodalmi élete a fővárosban: Lisznyay Kálmán*, *Hölgyek lapja*, (1883), 40. sz., október 7., 478. Ez sem igazolható.

Kisfaludy Atalától szavalt, és mivel a költő is jelen volt a dalidón, a gesztus nagy sikert is aratott. Majd Pécs következett. Erről a fellépésről nem kell Vahot leírására támaszkodnunk, ugyanis a Lisznyai-hagyatékban az 1859-es évből egyetlen meghívó maradt fenn, éppen erről a pécsi fellépésről. A bevezető sorok így szólnak: „A Vahot Imre és Lisznyai Kálmán kíséretében utazó Bunkó Ferencz magyar zenésztársulata első pécsi hangversenyének programja.” Ez azt sejteti, hogy a közönségvonzó attrakció mégiscsak a cigánybanda lehetett, annál is inkább, mert a meghívó végén ismét csak rájuk vonatkozó tudnivaló következik: „Előadás után Bunkó zenetársulata Puczer József vendéglőjében a színházi épületben fog játszani.” A programban a cigánybanda, valamint Vahot és Lisznyai szerepel. A sorrend a következő volt: tiszavidéki csárdáskoszorú (előadta a cigánybanda); Lisznyai Kálmán szavalta el *Néhány szó a fülemiléhez* című versét; ezután a zenészek részleteket adtak elő Erkel *Hunyadi László* című operájának dallamaiból; majd Vahot Imre ismert magyar írók műveiből olvasott;⁴¹ ezután jött Bunkó Ferenc „érzelgője”; ismét Lisznyai lépett fel, *Csecsemőszereget* című költeményével; Bunkó ezután „nemzeti dalbokrétát” adott elő, „Pécs lelkes hölgyeinek ajánlva”; végül pedig következett „egy induló, előadja az egész társulat”.⁴² A pécsi fellépés után azonban valami történt, amelyről Vahot beszámolója hallgat. A turné ezek után Villány érintésével Mohácsra vezetett, majd gőzhajóval Bajára utaztak Vahoték. Itt azonban nem tarthatták meg a dalidót (nem tudni miért), a zenészek viszont fel léphettek. Majd a társulat Zomborba utazott, ám itt sem léphettek föl. Innen Szabadkára, majd Szegedre mentek, ám ezeken a helyeken sem tartottak dalidót, sőt Szegedről Vahot már a cigányzenekart is hazabocsátotta Egerbe, azaz végleg lefújta a vállalkozást. Minderről nagyon rejtélyesen, az okok és körülmények föltárása nélkül beszélt a beszámolójában, ám azt nem felejtette el hangsúlyozni, hogy a dolgok ilyen alakulása neki anyagi kárral is járt: „S mivel ily rövid idő alatt a fölszerelés s utazás nagy költségeit nem vehettem be, ezen tisztán művészeti célú vállalkozásom nem csekély anyagi áldozatomban került; azonban erkölcsi hasznát s eredményét elvitázni nem lehet...”⁴³ Ezt a kijelentést nehéz megítélni. Az kétségtelen, hogy a turné lebonyolítása komoly befektetéssel járhatott: ahogy láttuk, 11 embert kellett mozgatni és etetni, a cigányzenészeket fellépőruhával kellett ellátni, a fellépésekre szóló meghívókat ki kellett nyomtatni és terjeszteni kellett, nyilván a teltház érdekében bizonyos személyeknek ingyenjegyeket kellett juttatni, sőt egy alkalommal még cimbalmot is kellett venni. S mindehhez nem tudjuk odatenni a bevételi oldalt, még csak arról sincsenek adataink, hogy mennyi lehetett a belépőjegy, azt meg végképp nem tudjuk, összességében mennyire lehetett jövedelmező az egész turné, és a bevétel hogy oszlott el

⁴¹ Vahot beszámolójából tudhatjuk, hogy itt ő a *Gyöngy-halászat a jeles magyar írók műveiből* című szövegét olvasta föl, amely idézetgyűjtemény volt. Lásd VAHOT Imre, *Dalidói utazásunk leírása* [VI.], *Napkelet*, 3(1859), 49. sz., december 4., 777–778.

⁴² A nyomtatott meghívó lelőhelye: OSZK Kt. Analekta 3756. 9. szám

⁴³ VAHOT Imre, *Dalidói utazásunk leírása* [VII.], *Napkelet*, 3(1859), 51. sz., december 18., 811–813. Az idézet: 813.

a résztvevők között. Mindazonáltal a kijelentésnek az a része, hogy ez tisztán „művészi” célú vállalkozás volt, joggal megkérdőjelezhető. Persze az is biztos, hogy a körút vége nem úgy sikerült, ahogyan Vahot eltervezte.

A turnéről szóló leírásokat áttekintve jól látható, hogy a műsorszerkezet alapvetően azonos elemekből épült föl, ám az elhangzott irodalmi szövegek némileg szabadon variálódtak, és Vahot itt figyelembe vette a fellépés helyszínének irodalmi preferenciáit is. A másik figyelemre méltó szervezési elem, hogy nem egy teljes mértékben előre megtervezett útról volt szó, hanem Vahot egy embert, a népdalénekesként emlegetett Hevesi Gézárt arra tartotta, hogy minden helyszínről a társulat előtt az újonnan kiszemelt városba utazzon, és ott előkészítse a fellépést. Ez magában foglalta a helyszín lefoglalását, valamint a meghívó kinyomtatását és terjesztését (láttuk, Pécsről maradt is fenn nyomtatott meghívó). Ez a módszer turné nagyobbik részében jól is működött, csak az utolsó helyszíneken csúszhatott valami hiba a számításba.

Nyilván erre a körutazásra vonatkozik az 1859-es titkosjelentések mutatókönyvének utalása („Andenkliche Reise und Produktionen”); ez arra mutat, hogy a kormányzat a dalidókat látens politikai veszélyforrásnak tekinthette.⁴⁴ Ennek az adatnak – még ha a jelentéseket annak idején ki is selejteztek, így számunkra már ismeretlenek – az is a tanulsága, hogy a jelentéstevők Lisznyait és Vahotot tekintették meghatározó figurának: Vahot nevénel ugyanis ugyanazok az iktatószámok szerepelnek, mint Lisznyaiénál.

Lisznyai súlyos betegsége is hozzájárulhatott ahhoz, hogy félbemaradt a dalidó mint vállalkozás. Lisznyai persze már korábban is betegeskedett: a debreceni dalidóra is egy súlyosnak tűnő betegség után került sor. A *Napkelet* 1858. augusztus 20-án számolt be arról, hogy a költő korábban ausztriai fürdőhelyeken próbált meg gyógyulni, de most már teljesen egészséges. Ez a hír ráadásul úgy volt megfogalmazva, hogy egyértelmű legyen, aki folyamatosan ott volt Lisznyai mellett, az nem más, mint Vahot.⁴⁵ Vahot aztán az e fürdőhelyekről írott úti beszámolóit úgy tette közzé a *Napkelet* következő évfolyamában, hogy már a címében ott volt az a tény, hogy ő Lisznyaival volt jelen ezeken a tájakon.⁴⁶ Vagyis Vahot folyamatosan egyfajta sajátos árukapcsolásként szerepeltette a saját és Lisznyai nevét, és ez kellőképpen megalapozta azt is, hogy a dalidókon is együtt szerepeljenek.

⁴⁴ MNL OL Abszolútizmuskori levéltár (D 44) 42. kötet. Az akták sajnos már nincsenek meg.

⁴⁵ „Lisznyai Kálmán barátunk t. i., mint magán levélből értesülünk, a Saltzburg [sic! – Sz. M.] melletti fürdőkről mint főniksz ujra feltámadva fog pár hét múlva ismerői, családja, barátai körébe visszatérni. E lapok szerkesztője, ki nagy tehetségű, s tisztán magyar költőbarátját mielőbb s minél hosszabb időre óhajtja visszaadni az irodalomnak, hű Mentorként mindenütt vele van, s Linz, Hall, Gmunden, Ischl, és Saltzburg s vidéke leírásával foglalkozik” *Napkelet*, 2(1858), 35. sz., augusztus 20., 560.

⁴⁶ VAHOT Imre, *Kedélyes és nedélyes utazás Lisznyai Kálmánnal túl az Óperencián*, *Napkelet*, 3(1859), 15. sz., április 10., 233–235. A második rész: Uo., 16. sz., április 17., 249–251. A harmadik: uo., 17. sz., április 24., 267–270.

A *Hölgyfutár* 1861. július 6-án adott adott arról, hogy Lisznyai újra beteg,⁴⁷ a javulásról pedig július 20-án értesülhettek az olvasók.⁴⁸ Lisznyai alkoholizmusa ekkorra már erősen aláasta az egészségét. Az 1861 nyarán bekövetkező „gyógyulás” is csak átmeneti volt, mint ahogy ez 1858-ban történt; ezt azonban a költő szinte azonnal fölhasználta a szavalóestek újraindítására. Az újakezdés 1861. szeptember 11-re tehető, amikor is Pesten, az Európa szállóban rendezték meg Lisznyai „költői estélyét”.⁴⁹ Úgy tűnik, ez az alkalom már nem tartozott bele a Vahot irányításával lefolyt sorozatba. A műsorrend áttekintésekor ugyanis feltűnő, hogy – szemben a korábbi rendezvényekkel – Vahot nem szerepelt az előadók között, sőt, az előadásról fennmaradt beszámolók egyike sem említi a nevét, mindenhol csak Lisznyai „estélyé”-ről emlékeznek meg. Ugyanakkor viszont felbukkant az előadók között Sárosi Gyula és Dalmady Győző, akiknek – jelenlegi tudomásunk szerint – nem volt kapcsolata a korábbi országjáró dalidóközutakkal, bár, ahogy láttuk, eredetileg Sárosi ott lett volna 1858-ban Debrecenben Patikárus esküvőjén, és akkor nyilván szerepelt volna a dalidóban is. Sárosi és Dalmady szereplése azért lényeges, mert ez már koncepció-nális változásnak látszik: személyükben két másik költő lépett be a műsorba, és ezzel a korábban Lisznyaitól egyedül betöltött szerepkörbe kerültek új, előadóként egyébként műkedvelőnek számító aktorok. Mindazonáltal az egész műsor alapvetően arra az alapra épült, amelyet Vahot alakított ki 1858-ban Debrecenben.

Az est műsorát ezúttal részleteiben is jól ismerjük.⁵⁰ Először Kölcsey *Hymnusát* énekelte el Egressy Béni megzenésítésében⁵¹ az egyetemi dalárda több tagja (vezényelt Eltér karnagy); ezután Sárosi szavalata következett. Az előzetesen kiadott program szerint Vörösmarty *Eger* című kiséposzából mondott volna el egy részletet, az előadáson azonban váratlanul saját költeményét, az *Ingeborg, önszületésnapján* címűt

⁴⁷ „Lisznyai Kálmán barátunk súlyos betegségben szenved. Adja isten, hogy mielőbb fölüdüljön, mindazok öröme, a kik szeretik” *Hölgyfutár*, 12(1861) 81. sz., július 6., 645.

⁴⁸ „Lisznyai Kálmán író társunk – ismerősei öröme – túl van a veszélyen. Betegségének e csodás jobbra fordulását dr. Poor Imrének köszönhetjük, kinek nevét már is méltán a legfényesebb nevek mellett emlegetik. Az orvosi kar igazán büszke lehet rá” *Hölgyfutár*, 12(1861), 87. sz., július 20., 694.

⁴⁹ Erről az eseményről szerencsére viszonylag sokat tudunk. A vonatkozó sajtóhíradások anyagát Bisztray Gyula ismertette: SÁROSI Gyula *Kisebb költeményei, prózai munkái és levelezése*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bp., Akadémiai, 1954, 598–599.

⁵⁰ A műsort előzetesen ismertették: *Hölgyfutár*, 12(1861) 109. sz., szeptember 10., 870. – Trombita, 1861. szeptember 12.

⁵¹ A Kölcsey *Hymnusának* megzenésítésére kiírt 1844-es, jelíges pályázaton – többekkel együtt – Egressy is részt vett. Az 1844. június 15-én meghozott döntés értelmében Erkel Ferenc pályaműve lett a győztes, további hat kompozíció (köztük az Egressy is) dicséretben részesült (vö. BÓNIS Ferenc, *A Himnusz születése és másfél évszázada = Erkel Ferencről és koráról*, szerk. BÓNIS Ferenc, Bp., Püski, 1995, 82–83.). Abban, hogy itt Kölcsey verse nem Erkel zenéjével hangzott el, szerepe lehetett annak is, hogy míg az Erkel-féle változat hivatalosnak tekinthető himnuszaként 1848–49 emlékéhez kötődött, addig az Egressy készítette zenét nem terhelte ilyen jellegű politikai áthallás.

mondta el.⁵² Majd Hollósy Kornélia énekelt magyar dallamokat, utána pedig Bognár Adél szavalta el Kuthentől (azaz Barina Vendeltől) *A magyar ara* című verset. Füredi Mihály népdalokat énekelt, majd Lisznyai következett: saját költeményét, *A magyar nóta* címűt mondta el. Ezután az est minden bizonnyal legnagyobb szenzációját, a négy, ez alkalomra egyesített cigánybanda (a Bunkó-, Kecskeméti-, Patikárus-, Sárközy-féle együttes) játékát hallgatták meg a nézők, a négy primás közös vezérlete alatt. Ezután Dalmady Győző szavalta el saját versét (*Ott megy! ott megy!*), majd egy megzenésített Lisznyai-művet (*Vigadj hazám*) énekelt el Bognár Vilma. Bognár Adél és Vilma közösen adta el a *Tudom rózsám, hogy szeretsz* kezdetű „népdalt”. Ismét Lisznyai következett, a *Honvédapothoeis* című versével. Az est záródarabja a *Rákóczi-induló* volt a négy cigánybanda közös előadásában.

Ez a műsor több lényeges ponton eltért az első, debreceni dalidótól. Lisznyai, Sárosi, Dalmady egyaránt saját versét szavalta el, így nem annyira előadóművészként, hanem inkább költőként kellett megmutatkozniuk – ez pedig előnyösen elfedhette színészi képességeik korlátait. Fontos újítás, hogy immár nők is bekerültek a műsorba, ráadásul igazi előadóművészek (Hollósy Kornélia, Bognár Vilma és a pályakezdő Bognár Adél). Az ő jelenlétük, akárcsak Füredi Mihályé, a professzionalizálódás jele. A négy cigánybanda egyesítése és közös játéka olyan fogás, amely már az első debreceni dalidón felbukkant – sikeressége a leírások szerint is kétségtelen. A műsor szerkesztése – hasonlóan az első debreceni dalidóhoz – alapvetően a hazafias retorika jegyében állt: ezt mutatja Kölcsey *Hymnusának* nyitó-, a *Rákóczi-induló*nak pedig záródarabbá válása. Ebben a keretben egyértelműen ilyen színezetet kaptak a romantikus nemzet-szemlélettel harmonizáló „népdalok” is, amelyre Lisznyainak a magyar nótát ünneplő ódája ideologikusan vissza is utalt. A másik Lisznyai-vers, a *Honvédapothoeis* a 48–49-es szabadságharc felidézését végezte el, a Bognár Vilma eldalolta *Vigadj hazám* pedig azt az allegorizálást képviselte, amelynek jegyében egyébként a kortársak a korszak számos költői művét is olvasták mint a tragikus történelmi tapasztalatot feloldó, ki-egyenlítő, reményt adó alkotást.⁵³

Az is standard elemnek bizonyult, hogy zene és szavaltat felváltva szerepelt. Ezt a szerkesztést Lauka elismerőleg meg is említette: „A műsorozat hodolt a korigényeknek, mely a változatosságot divattá emelte, és sor rendében is oly szerencsés volt, hogy a kebel, hánykodásai után, kinyugodhatott.”⁵⁴ Mindehhez járult még az előadóest két egészen sajátos hatáseleme. A lapok híradásai Lisznyai betegségéről már eleve fokozhatták az érdeklődést fellépése iránt. Lisznyai még ekkor is olyan rossz egészségi állapotban

⁵² Erre a váratlan eseményre kitért Lauka Gusztáv (Hölgyfutár, 12(1861), szeptember 14., 886.) és Sarkady István beszámolója (Trombita, 1861. szeptember 15.) is.

⁵³ Megjegyzendő, hogy a Lisznyai fölött elmondott temetési búcsúbeszédben, amely nélkülözte a költői nagyságot hangsúlyozó retorikai figurákat, és a szenvedésteli élet leírására alkalmas toposzokat mozgósította inkább, az ifjabb költőtárs (és lelkész), Győry Vilmos egyedül ebből a versből idézett (a beszéd kézírata: OSZK Kt. Analekta 3755).

⁵⁴ Hölgyfutár, 12(1861), 111. sz., szeptember 14., 886.

volt, hogy egyedül a színpadra sem tudott fölmenni; a szavakat mindazonáltal nagy akaraterővel végigcsinálta.⁵⁵ Lauka *Hölgyfutár*-béli beszámolója Liszniai jelenlétének értékelésekor – eufémisztikusan – ennek a rendkívüli hatására utalt: „Beteg testében lelke törhetlenül épen maradt, érchangja csak egyes rezgéseiben sejteté, hogy a költő hosszan szenvedett; de azt is bebizonyítá, hogy szenvedése nem győzedelmeskedhetett a szellemen. Gondolat-virágai frissek valának, mint jobb napjaiban, s a halványság, mely orcáin előmlött, csak azt bizonyítá, hogy Liszniaiban csak az ember szenvedett, de a költő egészséges maradt.”⁵⁶ Sarkady István cikke ezt a benyomást sokkal lidérce-sebbnek látatja, és ez alapján Liszniai állapota valóban igen siralmasnak tűnik (bár persze a beszámoló bőven tartalmazhatott retorikus túlzásokat is): „Ezután Liszniai Kálmán lépett ki, olyan volt, mint a sirból föltámadott jós, ki levetkezett minden földiséget és csupán szellemekkel társalkodik. A közönség tapsolt: majd néma csönd lőn, és a beteg test kiegyenesedék, szemei villámlottak, arcán tulvilági láng lobogott, és megcsendült ajkain a legércesebb hang elannyira, hogy mindenkit csudálat ragadott el.”⁵⁷ Az est másik attrakciója Sárosi Gyula föllépése volt; a szenzáció jelleget már az előzetes híradásokból sejteni lehetett, hiszen Sárosi a bujdosás és a börtön után most lépett először a nyilvánosság elé. Ráadásul – eltérően az előzetesen meghirdetett és jóváhagyott programtól – saját versét mondta el, amelyet a hallgatóság mint saját meghurcoltatására reflektáló, lírai vallomást értelmezhetett (és akár politikai jelentést is tulajdoníthatott annak, hogy Sárosi el mert térni a hivatalosan előre jóváhagyott programtól). Ez a váratlan fordulat nyilván növelte a vers hatását, ahogyan erre a két beszámolóból is következtethetünk. Lauka ugyan csak röviden utalt erre: „Sárosi Gyula szavallatával megszegte ugyan a műsorrendet – de ismert költeménye, melyben az uralkodó eszmék nyertek életet, kárpótolta s feledteté az ártatlan szabadságot.”⁵⁸ Sarkady István szavai azonban arról árulkodnak, hogy ezek a körülmények nagy hatást kölcsönöztek a fellépésnek:

Majd Sárossy Gyula lépett elő, kit szenvedésteljes száműzetése után a mai napon látott először a nyilvános helyen a nagy közönség, s elkezdette szavalni a hoszadalmas, s könnyen unalmat gerjesztő „Omár és Ida” helyett saját költeményét „Önszületésem napját” azon fájdalmas hangon és kínos érzettel, mely csak hosszas szenvedések által sujtolt kebelből fakadhat. „Szegény anyám! ha tudtad volna, de hogy szültél volna engemet!” – mond a költő és mindenki vele érzett, a gyöngéd női szív áthatottságában harmatot kölcsönözött a szemeknek, és sirtak halkán és némán. Legszebb a könyező hölgy, midőn magasabb érzelem sajtolja ki a drága könyeket! Sárossyt szavallatának végeztével zajosan éljeneztek.⁵⁹

⁵⁵ Bányai Elemér szerint egyenesen elájult a szavallat végén: Zuboly [BÁNYAI], *i. m.*, 10. Ozoray Árpád hitelesebb – mert a recens leírásokkal egybehangzó – emlékezése semmi ilyenről nem számolt be: Csongor [OZORAY], *i. m.*, 477.

⁵⁶ *Hölgyfutár*, 12(1861), 111. sz., szeptember 14., 886.

⁵⁷ Trombita, 1861. szeptember 15.

⁵⁸ *Hölgyfutár*, 12(1861), 111. sz., szeptember 14., 886.

⁵⁹ Trombita, 1861. szeptember 15.

Összességében tehát a siker számos tényezőnek volt köszönhető, előretervezett, professzionális előadóművészi elemeknek éppúgy, mint rögtönzött, ám erőteljes érzelmi hatású megoldásoknak egyaránt.

Aligha csodálható tehát, hogy ezután újraindult az országos körút, bár alighanem már ez is Vahot nélkül zajlott le. A műsorszerkezet aligha állandósult ebben a formában: az Európa szállóban megtartott költői estély ugyanis a koncentrált szervezésnek és a véletlennek köszönhetően megismételhetetlen lehetett. Az 1861. november 18-án Egerben, a líceum nagytermében megtartott költői estély műsora például jelentősen eltért az előbb ismertetett programtól. Itt – a *Hölgyfutár* beszámolója szerint – teljesen hiányzott a cigányzene és daléneklés, kizárólag szavaltatok hangzottak el. Lisznyai mellett sógora, Erdélyi József (aki egyébként helybéliliként a közönség személyes ismerőse lehetett) és Zalár József szavaltak: Zalár saját versét (a *Szilágyi haragja* című költői beszélyének Mátyás király bevonulásával foglalkozó részét), Erdélyi pedig – a két napja elhunyt – Sárosi helyébe lépve a költő Pesten sikert aratott költeményét mondta el. Lisznyai rossz fizikai állapota most is fontos hatáselemnek bizonyult, a tudósító röviden utalt is erre: „Halvány arcára nézve, féltetni kezdjük, miként fogja hangjával a termet betölteni?”⁶⁰ Abban, hogy Lisznyai itt cigánybanda nélkül is sikert tudott aratni, szerepet játszhatott egri ismertsége is;⁶¹ ám az is lehet, hogy talán mégis igaza volt Vahotnak a korábban már idézett, Simonffy Kálmánhoz intézett levelében, amikor a dalidóra vállalkozó költők hatalmas, a cigányzenészekénél nagyobb népszerűségére utalt.⁶² Lisznyai a továbbiakban valószínűleg nem ezt a műsort ismételte meg más városokban; erről árulkodik egy nyomtatott meghívó, amely az 1862. október 5-én Veszprémben, a Korona fogadóban tartott fellépésre invitált. A meghívó kizárólag Lisznyai Kálmán „költői ünnepélye”-ként említi az eseményt, és az egri esthez képest valóban ő maradt az egyetlen konstans tényező. Rajta kívül Auer Lipót hegedűművész és testvére, a zongorán közreműködő Emília lépett fel. Úgy látszik tehát, hogy az 1861-ben újrainduló, Vahotot immár – minden bizonnyal – nélkülöző körút több ponton is eltért a korábbiaktól. Egyrészt kizárólag Lisznyai személye tartotta össze a műsort, rajta kívül ugyanis alkalmilag megnyert közreműködők szerepeltek; másrészt pedig a cigányzene kizárólagossága megszűnt. A zongora és a hegedű kettőse nem tette lehetővé azt a hangzást, amelyet a cigánybanda hangszerelése jelent; a zenei közreműködés így már eleve inkább a klasszikus zene rögzített és tanult formáihoz igazodhatott.

⁶⁰ -n., *Lisznyay Kálmán költői estélye Egerben* (Nov. 18. 1861.), *Hölgyfutár*, 12(1861), 143. sz., november 28., 1142.

⁶¹ Ettől nyilván nem független az sem, hogy éppen 1861. november 19-én kötött szerződést Jenes Gottlieb egri könyvvarussal „egy Az egri élet költészete című socialis társaséleti népies, magasztos, humoros, komikus, politikai színezetű költeményfüzetre”, amelynek verseit 50 napon belül kellett volna szállítani; s bár 150 forintnyi előleget át is vett Jenestől Egerben, a kötet – tudtommal – soha nem készült el (az autográf szerződést, amelyet mindkét fél aláírt, lásd OSZK Kt. Analekta 3759. 2. szám). A lokális jellegű vállalkozás mindenesetre Lisznyainak Egerhez kötődését szorosnak mutatja.

⁶² SZANA, *Vahot és társai, i. m.*, 139–140.

Ez a váltás arra utal, hogy itt immár valóban kétségtelen Lisznyai központi szerepe: az ő személye a közönségvonzó erő. A veszprémi műsor a következőképpen alakult: először Lisznyai szavalta el régi műsorszámát, a *Néhány szó a fülemiléhez*; utána Auer Lipót – zongorakísérettel – előadta Jean-Delphin Alard *Ábránd* című darabját; ezután Lisznyai jött, a *Kettecskén, A veszprémi szerelmes leányok üdvözlétére* és a régi nagy siker, a *Vigadj hazám* elszavalásával; majd *A magyar zene* című költeményét mondta el; ezután Erkel és Vieuxtemps szerzeményét, a *Magyar kettőst* játszotta el az Auer-testvérpár; végül Lisznyai jött *Nemzeti dalával*, amely már a legelső, debreceni fellépésen is elhangzott.⁶³ A körút többi állomásáról azonban nem sokat tudunk – s meglehet, azért nem, mert nem volt már a vállalkozás része Vahot, aki korábban gondoskodott a megfelelő sajtóviszhangról.⁶⁴ Fönmaradt ugyan Lisznyainak egy levele, amelyet 1862. május 23-án egy dalidó alkalmából írt Győrbe a hegedűművész Reményi Edének, ám ez a pár sor inkább betegségéről árulkodik, a programról semmit nem közöl.⁶⁵ A költői estélyek újraindításában nyilvánvalóan továbbra is jelentős szerepet játszottak az egzisztenciális kényszerek: Lisznyai utolsó, gyöngyösi dalidója kapcsán, amelyről immár halálos betegen tért vissza családjához, ezt a nekrológok egyike finoman érzékeltette: „A boldogult még alig két hete Gyöngyöstre utazott, költői estélyt rendezni, kiváltképen családapai gondok által ösztönözötve, ...”⁶⁶

A költő a dalidókat igyekezett visszakapcsolni az irodalom nyomtatott létformájához, hiszen 1861-ben külön kiadta szavalatkönyvét, amelyben repertoárjának reprezentatív darabjai kaptak helyet – és ezt a könyvet nyilván a dalidókkal egyidőben megkísérelhette terjeszteni is. Erre ugyan közvetlen adat nincs, de a kötet címadása⁶⁷ igen valószínűvé teszi ezt a következtetést, mint ahogy az a nyomtatott ív is, amellyel 1862-ben a már megjelent kötetet meg lehetett rendelni.⁶⁸ Lisznyai egy feleségének szóló, Esztergomból keltezett levele szintén arra utal, hogy a költői estélyek összekapcsolódtak a kötetek terjesztésével: a költő ekkor egy költői estélyre érkezett ide, és tovább akart indulni Győrbe és Pozsonyba, nyilván vízi úton; feleségét pedig, miután

⁶³ A nyomtatott meghívó lelőhelye: OSZK Kt. Analekta 3756. 16. szám

⁶⁴ Valószínűleg egy másik fellépésről árulkodik az a nemzetiszínű emlékszalag (alighanem egy koszorú fennmaradt darabja), amely a következő feliratot viseli: „Elismerés tisztelet szeretet és hála jeléül Lisznyai Kálmánnak Székes fehérvárott december 4-én 1861” (lelőhelye: OSZK Kt. Analekta 3760).

⁶⁵ OSZK Kt. Levelestár.

⁶⁶ A Hon, 1(1863), február 14.

⁶⁷ Lisznyai Kálmán szavalatkönyve saját költeményeiből, *A magyar nyelv szelleme* című felolvasásra készített előbeszéddel melyet a költeményekkel együtt *Költői estély* címmel tartandó szavalati körutjára szerkesztett össze, Pest, Lauffer – Stolp, 1861.

⁶⁸ „Megrendelési ív Lisznyai Kálmán 'Szavalatkönyvére.' Melyet saját költeményeiből összeállítva, 'Költői ünnepély' cím alatt esztergomi országos költői körutjára adott ki, s amely már elegans diszkiállításban aranymetszetű s borítéknyomatú s minden oldallapon nemzetiszín keretű (garniture) ékesítéssel s a szerző szavalati állásban lévő kőmetszetű arcképével megjelent s a megrendelőknek, azonnal intézkedve, pontosan megküldetik. Ára aranyos diszkötésben 2 o[sztrák] é[rtékű] frt. A megrendelés öszletei [sic!] B.-Füredre a szerzőhöz küldendők.” OSZK Kt. Analekta 3756. 15. szám.

megkérte arra, hogy utazzon utána, részletes instrukciókkal látta el, melyik verseskötetéből hány példányt hozzon magával.⁶⁹

Hogy a dalidóknak miféleképpen is volt része a mulatozás és a lakoma, azt Vahot egykorú cikksorozata elég világosan megfogalmazta: „Hogy ünnepélyes komolyságú dalidóinkat többnyire künt a szabadban, nyilvános kertekben víg, fesztelen dáridók, lakomák követék, ezt a dolog természete hozta úgy magával.”⁷⁰ Persze erőteljes választóvonal húzódott a műsor és az ezt követő személyes találkozások közé. A fennmaradt néhány meghívó nyilván ezért is nem tartalmaz semmiféle utalást a költői estélyek társasági részéről. Ez az egykorú különbségtétel azért is lényeges, mert Liszniai dalidóinak igazi, releváns környezetét a korszak társasági életének egyéb eseményeiben lelhetjük meg, azokban közösségi rítusokban, amelyek vagy a szórakozás és párvalasztás kontrollált lehetőségét hordozták (pl. a farsangi bálók), vagy pedig az előadóest (pl. koncert, színházi produkció) kategóriájába tartoztak. Liszniai költői estélyei voltaképp ezt a két alaptípust oldották egymásba, úgy, hogy az estek társasági részei kívülrekedtek az előadóestnek kijáró nyilvános figyelem hatókörén. Mindez azt is magában hordozta, hogy ezek az estek alapvetően nem irodalmi szempontok szerint szerveződtek, hanem elsősorban a nemzeti-hazafias retorika köré, és a dáridózás mintegy ezeket hosszabbította meg és szentesítette: a kiválasztott versek – még ha voltak köztük olyan, összetett poétikai szerkezetet megvalósító művek, mint Arany *Fiamhoz* című költeménye, Kölcsey és Vörösmarty alkotásai – olyan szövegek, zenei darabok közé kerültek, hogy olvasatuk erre a mechanizmusra egyszerűsödött le. Nyilván maga – a számunkra rekonstruálhatatlan – előadásmód is ebbe az irányba húzta el a műsort. Ez a műsortípus erősen összefonódott Liszniai személyiségével, és az ő halálával nem is volt senki, aki ezt működtetni tudta volna.

Bár van arra egy adatunk, hogy Vahot nem adta fel, és kísérletet tett arra, hogy Liszniai emlékéhez hozzákapcsolva önmaga töltsse ki a dalidó kereteit. Az 1863. február 12-én elhunyt Liszniai halála után még az év májusában a költő szobrának fölállítására rendezett egy dalidót – hogy ez a sajátos, Liszniai nélküli esemény csak egy településre terjedt ki, vagy egy egész körút egyetlen állomása volt az az alkalom, amelyről van forrásunk, nem tudjuk. Ám erről a kalocsai rendezvényről fennmaradt egy igencsak ironikus cikk, amely szerint teljes kudarc volt a vállalkozás.⁷¹ A beszámolóból a következő elemek rekonstruálhatók. Az esten igen kevés néző jelent meg, emiatt Vahot nem tartotta meg az előre meghirdetett műsort, hanem csak a kísérletében lévő cigányzenész, Bertók játszott cimbalmon néhány nótát (emlékezhetünk, vele még 1859-ben

⁶⁹ Liszniai Kálmán – Liszniai Kálmánnénak, Esztergom, 1862. március 5. = R. HOFFMAN Mária, *Liszniai levelek*, ItK, 41(1931), 1. sz., 67–68.

⁷⁰ VAHOT Imre, *Dalidói utazásunk leírása* [I. rész], *Napkelet*, 3(1859) 40. sz., október 2., 635.

⁷¹ A Kákay Aranyos, azaz Kecskeméthy Aurél szerkesztette Handabandában megjelent két cikket újraközöltem: SZILÁGYI Márton, *Újabb adalék Vahot Imre és a dalidók kapcsolatához* = „Ember lenni mindig, minden körülményben”: *Tanulmányok Kiczenko Judit születésnapja alkalmából*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2008, 445–449.

Marcaliban ismerkedett meg Vahot, és láthatólag a későbbiekben is együtt dolgozott vele). Más forrásunk erre a dalidóra nem lévén, nem ítéltető meg, hogy vajon valóban ilyen komoly érdeklenség övezte-e Vahot kísérletét. Az ugyanis biztos, hogy a gyűjtés egésze sikeres volt, hiszen a tervezett szobor elkészült Izsó Miklós munkájaként, igaz, sose állították föl: 1931-ben a balassagyarmati múzeumba került, ahol – minden bizonnyal a második világháború alatt – megsemmisült.⁷² Hogy aztán Vahot ezen akciója hozzájárult-e valóban a vállalkozás anyagi alapjához, nem tudni.

Ez az utolsó, 1863-as adat is jól beleillik azonban a folyamatba. Minden jel arra mutat, hogy az 1840-es évektől kezdve Vahot működtette bizniszként az irodalmi sajtóban felépített sztárkultuszt. Ennek az első számú alanya és célpontja Petőfi volt. Abban, ahogyan Margócsy István Petőfinek és az 1840-es évek „irodalmi gépezetének” viszonyát leírta,⁷³ aligha kizárólag a zseniális Petőfi öntörvényű személyiségének lendületét kell látnunk: legalább a pálya egy meghatározott szakaszában a jelenségek inkább Vahot – egyáltalán nem önzetlen – imázsépítő törekvésének a szolgálatában álltak.⁷⁴ Petőfi eltűnése (halála) után pedig a költő emléke volt az egyik legjobban forgalmazható tőkéje Vahotnak.⁷⁵ Mikszáth Kálmán nekrológiájából tudjuk, hogy Vahot még az 1870-es években is bevételi forrásként működtette vidéki fellépéseit, és erre tartogatta Petőfiről szóló emlékezéseit.⁷⁶ Ehhez járult hozzá az 1850-es évek végén Liszniai Kálmán, aki pedig a korábban elképzelt, de csak ekkor megvalósított dalidók kulcsfigurájává tudott válni. Mindazonáltal mintha vele is az játszódnak volna le, ami Petőfivel: egy idő után függetlenedni kezdett Vahottól. Azt azonban már nem tudjuk, hogy ez valamiféle szakítás után történt-e meg. Ám az feltűnő, hogy a korábban Liszniai és Vahot kettősére épülő dalidó helyett már csak Liszniai magánvállalkozásainak a nyomaira bukkanhatunk 1861 végével. De ahogyan a halott Petőfi sem tudott szabadulni Vahottól, úgy Liszniai sem: az 1863-as kalocsai dalidó azt mutatja, Vahot még ekkor is Liszniai névvel kívánt magának hallgatóságot

⁷² A gyűjtés sikerességéről: Vasárnapi Ujság, 60(1913), június 8., 456. A szobor 1863-ra datálható elkészültéről: SZANA Tamás, *Izsó Miklós élete és munkái*, Bp., Athenaeum, 1897, 60. A szobor Balassagyarmatra kerüléséről: Budapesti Hírlap, 53(1931), augusztus 14., 12.

⁷³ MARGÓCSY István, *Petőfi és az irodalmi gépezet* = *Uő, Petőfi Sándor: Kísérlet*, Bp., Korona, 1999, 48–74.

⁷⁴ Erre a lehetőségre utalt egy kritikájában Milbacher Róbert is: MILBACHER Róbert, *Egy sikeres kísérlet tanulságairól és várható következményeiről* (*Margócsy István: Petőfi Sándor. Kísérlet*), *Jelenkor*, 43(2000), 12. sz., 1260–1270. Különösen: 1263.

⁷⁵ Erre csak egyetlen példa. Amikor Vahot közölte Szendrey Júlia *Zoltán fiának* című versét, nem mulasztotta el lapalji jegyzetben odaírni a címhez a következőt: „Petőfi Sándor fia. Szerk.” *Napkelet*, 2(1858), 3. sz., január 17., 35.

⁷⁶ „Félte őrizte azokat az adatokat, amiket Petőfiről tudott. Számtalanszor kértem, mondja el, mindig megtagadta.

– Csak azt lesd, hogy én megmondjam. Szeretnéd ugye az újságba kiírni? Abban ugyan nem vásik a fogad. Jó az nekem vidéki fölolvadásokra; a halálomig oda nem adom közprédának” MIKSZÁTH Kálmán, *Vahot Imre bácsi* = *Uő., Cikkek és karcolatok, VI., 1879. jan. – jún.*, s. a. r. NACSÁDY József, Bp., Akadémiai, 1967 (Mikszáth Kálmán Összes Művei 56), 52.

toborozni. Persze lehetséges, hogy mindez önzetlen és baráti gesztus volt csupán – de azért ez nem nagyon valószínű.

A 19. század közepének legérdekesebb, törhetetlen kedélyű, mindig újrakezdésre képes magyarországi médiavállalkozója ugyanis vigyázott arra, hogy elsősorban saját magának legyen haszna az irodalomból.